

НАКОНЕЧНА А. М.,

orcid.org/0000-0002-8226-5496

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.5>

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДІТЕЙ НА СТАНОВЛЕННЯ В УМОВА ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ У РОЗРІЗІ ПОТРЕБОВОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано питання особливостей реалізації конституційного права дитини на становлення в умовах дії правового режиму воєнного стану з позицій потребового підходу в контексті:

- потреби в освіті;
- потреби у розвитку здібностей і талантів;
- потреби у самостійності.

Потреба в освіті. Визначено проблеми освіти у період дії правового режиму воєнного стану, а саме: незадовільне забезпечення цифровими пристроями учасників освітнього процесу, неналежне облаштування укриттів у навчальних закладах й недостатня роль Міністерства освіти і науки України щодо визначення та конкретизації форм навчання у закладах освіти відповідних регіонів України.

Потреба у розвитку здібностей і талантів. Охарактеризовано сутність та ключові ознаки терміно-понять «здібності» і «таланти», а саме:

- здібностями є загальна можливість виконувати певну діяльність на певному рівні у будь-якій сфері;
- талантами є видатні природні здібності до діяльності у певній сфері.

Також здійснено їх систематизацію за основними критеріями. Зокрема, здібності класифіковано за природою походження, застосованістю у сферах діяльності та призначенням. Таланти упорядковано за типом інтелекту та сферою застосування.

Потреба у самостійності. Зазначено, що вона є важливою як для особистісного розвитку, так і для правового статусу людини, що передбачає здатність самостійно приймати рішення, брати відповідальність, а також наявність певних юридичних прав, що залежать від віку. Також наголошено, що ця потреба зростає з віком, і хоча вона пов'язане з відповідальністю, також потребує балансу, щоб уникнути негативних наслідків надмірної самовпевненості та необхідності співпраці з іншими.

Ключові слова: потреба в освіті, загальна середня, професійна (професійно-технічна) та вища освіти, потреба у розвитку здібностей і талантів, потреба у самостійності.

Nakonechna A. M. The effectiveness of implementing children's right to development in conditions of armed aggression in terms of a needs-based approach

The article analyzes the issue of the peculiarities of the implementation of the constitutional right of the child to formation under the conditions of the legal regime of martial law from the standpoint of the needs approach in the context of:

- educational needs;
- needs for the development of abilities and talents;
- needs for independence.

Need for education. The problems of education during the period of the legal regime of martial law are identified, namely: unsatisfactory provision of digital devices for participants in the educational process, improper arrangement of shelters in educational institutions and the insufficient role of the Ministry of Education and Science of Ukraine in determining and specifying forms of education in educational institutions of the relevant regions of Ukraine.

Need for the development of abilities and talents. The essence and key features of the term concepts of “abilities” and “talents” are characterized, namely:

- abilities are the general ability to perform a certain activity at a certain level in any field;
- talents are outstanding natural abilities to work in a certain field.

They were also systematized according to the main criteria. In particular, abilities are classified by the nature of origin, applicability in areas of activity and purpose. Talents are arranged by type of intelligence and scope of application.

The need for independence. It is noted that it is important both for personal development and for the legal status of a person, which involves the ability to make decisions independently, take responsibility, as well as the presence of certain legal rights that depend on age. It is also emphasized that this need increases with age, and although it is associated with responsibility, it also requires balance in order to avoid the negative consequences of excessive self-confidence and the need to cooperate with others.

Key words: *the need for education, general secondary, vocational (vocational and technical) and higher education, the need for the development of abilities and talents, the need for independence.*

Вступ. Право дитини у становленні є фундаментальним комплексом прав, що забезпечують її розвиток як особистості, а саме:

- права на освіту;
- права на розвиток здібностей і талантів;
- права на самостійність.

Саме завдяки реалізації цього права люди стають справжніми фахівцями і незалежними особистостями, котрих нам через військову агресію Росії настільки бракує.

Сучасні науковці, на жаль, не проводять його комплексного аналізу. Саме тому хотілося б зробити таку спробу, щоб звернути увагу на проблемні моменти його реалізації в умовах дії воєнного стану у світлі потребно-дослідницького підходу.

Постановка завдання. Метою статті є глибинний аналіз проблем реалізації права дитини на становлення в умовах збройної агресії з позицій потребного підходу в контексті:

- потреби в освіті;
- потреби у розвитку здібностей і талантів;
- потреби у самостійності.

Результати дослідження. Потреба в освіті зумовлюється тим, що вона згідно з міжнародним і вітчизняним законодавством є віднесена до фундаментальних потреб людини

і розглядається в якості складової частини потреби на отримання безперервної освіти, реалізація якої можлива протягом усього життя людини.

Загальна декларація прав людини передбачає, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості, збільшення поваги до прав людини та основних свобод, вона повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами (ст. 28) [1].

Ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права охоплює положення про те, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства [2].

Згідно з чинною Конституцією України найвищою цінністю у сучасному суспільстві є людина, яка має можливості здійснювати пошук і освоювати нові знання, приймати виважені й нестандартні рішення.

Ст. 3 Закону України «Про освіту» закріплює положення, згідно якого «кожен має право на якісну та доступну освіту... Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти... Право на освіту не може бути обмежене законом...», однак, у демократичних суспільствах існують законодавчі норми щодо обмежень конституційного права на освіту в умовах воєнного стану [3].

Так, згідно ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [4].

З перших днів введення воєнного стану в Україні здобувачі освіти втратили можливість навчатися, проте навіть попри несприятливі умови для повноцінної діяльності, робота навчальних закладів доволі швидко відновилися і організація діяльності щодо задоволення потреби в освіті продовжує здійснюватися із дотриманням певних пріоритетів, головними серед яких є: 1) всебічна підтримка працівників та здобувачів освіти, які зі зброєю в руках захищають нашу державу, задля сприяння обороні України; 2) гарантування безпечних умов навчання та праці для усіх учасників освітнього процесу; 3) надання якісних освітніх послуг.

Для їх забезпечення законодавство України з питань освіти передбачає різні форми здобуття освіти, а саме: інституційну (очну, заочну) чи індивідуальну (екстернат, сімейну (домашню), педагогічний патронаж) форми, або шляхом їх поєднання (ч. 1 ст. 9).

Враховуючи реалії сьогодення, у березні 2022 року вищевказаний закон було доповнено статтею 57-1, яка містить додаткові державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану здобувачам освіти, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду, а саме:

- організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом;
- місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [5, с. 391–392].

Забезпечення вищезазначених державних гарантій здійснюють: а) органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови,

начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти; б) заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники; в) громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність (ч. 2 ст. 57-1 Закону «Про освіту»), у тому числі забезпечують створення безпечного освітнього середовища та організацію здобуття освіти, освітнього процесу.

Виходячи із вищезазначеного, слід виокремити основні виклики у системі освіти України (шкільній, професійно-технічній та вищій) та окреслити перспективні напрями їх подолання, що, зокрема, задекларовані у проєкті Плану відновлення України у сфері освіти і науки:

Інфраструктурні виклики:

Повне знищення або пошкодження навчально-наукових приміщень закладів освіти, що спричиняє необхідність їх переміщення у відносно безпечні регіони. Так, частина навчальних закладів, розташованих у східних регіонах країни, перемістились у західні регіони (Закарпатська область, Чернівецька область тощо).

Проблеми з належним функціонуванням безпекової інфраструктури ЗВО (робота системи оповіщення, наявність укриттів та їх стан тощо). Є ситуації, коли системи оповіщення дають збої, тобто не спрацьовують вчасно. Зокрема, сигнал тривоги може бути поданий після того, коли пролунали вибухи або може ввімкнутися випадково без необхідності. Окрім цього, частина шкіл та вищих навчальних закладів або досі не є забезпечені укриттями, або мають їх, проте у неналежному стані, що потребує ремонту.

Реалізація освітнього процесу у дистанційному режимі внаслідок вимушеного переміщення закладів освіти, що накладає додаткові обмеження технічного характеру. Дистанційна форма навчання не може бути реалізована повноцінно внаслідок ракетних атак по енергетиці країни, внаслідок чого маємо перебої електропостачання, опалення, стабільного доступу до інтернету. В результаті частина учнів та студентів мають обмеження доступу до освітнього процесу або втрачають його. Альтернативними способами навчання за неможливості реалізації дистанційного можуть бути також поштова листування із вчителем чи викладачем, сімейна форма навчання чи педагогічний патронаж. Це би забезпечило доступ до освіти дітям, котрі за станом здоров'я не можуть відвідувати навчальні заклади або перебувають на окупованих територіях і не мають змоги покинути їх. Щоправда реалізація сімейної форми навчання та патронажу потребують формування індивідуальних програм, що є величезною проблемою, оскільки наші вчителі та викладачі практично не мають досвіду організації індивідуального навчального процесу. Це є складна методична робота, над організацією якої ніколи не задумувались. Окрім цього, батьки, при застосуванні сімейної форми навчання, не завжди можуть професійно пояснити матеріал, що може спричиняти труднощі із його засвоєнням.

Кадрові виклики:

1. Людські втрати серед працівників сфери освіти. На жаль, ми втрачаємо частину учителів та викладачів, котрі добровільно пішли воювати на фронт.

2. Відтік (міграція за кордон, переміщення у межах країни) науково-педагогічних кадрів) – відтак дефіцит у закладах освіти кваліфікованих працівників.

3. Складна політична і соціально-економічна ситуація в країні, що актуалізує питання фізичного виживання громадян, породжує значні труднощі соціального характеру й призводить до зниження пріоритету освітньо-професійної та наукової діяльності серед працівників закладів вищої освіти.

4. Скорочення кількості учасників міжнародних програм у галузі освіти і науки серед викладачів та студентів; зменшення кількості іноземних здобувачів освіти.

Фінансові виклики:

1. Недостатнє фінансування закладів освіти, нераціональний розподіл бюджетних коштів. На жаль, значна частина коштів, котрі виділяються з державного бюджету, для фінансування закладів освіти і забезпечення їх безпеки, використовуються державними службовцями в інших несанкціонованих цілях.

2. Відсутність або обмеженість ресурсів на відновлення зруйнованих і пошкоджених ЗО. Така ситуація є також пов'язаною з нераціональним розподілом коштів. Щоправда Міжнародний Валютний Фонд виділяє додаткові кошти для їх відновлення. Проте дуже прикро, коли вони нецілеспрямовано використовуються посадовими особами.

3. Послаблення партнерських стосунків з громадськістю та бізнесом у вищій освіті й науці [6].

Таким чином, навіть в умовах воєнного стану в Україні, не дивлячись на обмеження реалізації задоволення потреби в освіті, держава намагається забезпечувати реалізацію її задоволення впроваджувати різного роду ініціативи, які дозволяють здійснювати освітній процес за державними стандартами та освітніми програмами України.

Разом із тим, основними проблемами освіти у період дії правового режиму воєнного стану є незадовільне забезпечення цифровими пристроями учасників освітнього процесу та неналежне функціонування безпекової інфраструктури.

Потреба у розвитку здібностей і талантів є основою для формування майбутніх фахівців високого рівня. Дуже важливим завданням для батьків є відстежити їх у дитини ще з малку і докладати максимальних зусиль для їх подальшого вдосконалення.

Варто детально розглянути відмінності між поняттями «здібності» і «талант».

Здібностями є загальна можливість виконувати певну діяльність на певному рівні у будь-якій сфері. Відповідно можна виокремити такі їх характерні ознаки:

- передаються генетично, а тому є закладені у дитини від моменту зачаття;
- створюють основу та забезпечують легкість засвоєння нових знань.

Наприклад, добра пам'ять та логічне мислення є запорукою легкого вивчення як точних, так і гуманітарних наук.

- розвиваються під впливом виховання, навчання та умов життя.

Виховуючи дитину, батьки завжди можуть відстежити певні її уподобання. Наприклад, до танців, малювання, співу, спортивної діяльності, вивчення іноземних мов тощо. Дати їм розвиток можна, записуючи дитину на заняття з музики, танцювальні гуртки, у шахові клуби, художні школи, школи іноземних мов тощо. Таким чином дитина буде ефективно займатися своїм улюбленим заняттям і, водночас, соціалізуватись.

Навчання також може розкрити нові здібності, котрі не проявлялися раніше. Це залежить від того, що саме сподобається вивчати дитині. Тобто, кожна дитина є індивідуальністю і може мати схильності до точних (математика, інформатика, фізика, хімія, астрономія) чи гуманітарних наук (біологія географія, мистецтвознавство, мови, література, логіка, історія). Відповідно вона матиме бажання отримувати більш поглиблені знання в одному із цих напрямків.

Умови життя, особливо у період сьогодення, не сприяють повноцінному розвитку здібностей, оскільки через постійні масовані обстріли відбувається міграція людей у більш безпечні місця, постає проблема переоформлення дитини у новий садочок, школу тощо.

– дуже часто поєднують у собі такі індивідуальні психічні особливості як креативність, логічне мислення, комунікативність тощо. Креативність завжди допомагає у творчій діяльності. Наприклад для створення нових різновидів танців, нових картин, дизайнерського оформлення будинків, квартир тощо. Логічне мислення є необхідним для усіх сфер життєдіяльності, оскільки будь-яка діяльність потребує правильної побудови думки. Комунікативність є надважливою для професій, що є пов'язані із спілкуванням з великою кількістю людей. Зокрема, для майбутніх вчителів, викладачів, співаків, журналістів, працівників туристичних агенств тощо.

Здібності можна класифікувати за такими критеріями як [7, с. 321]:

- природа походження:

1) природні (сприймання, пам'ять, мислення, здатність до елементарної комунікації на рівні експресії);

2) соціальні. Їхніми передумовами є наявність суспільства, соціально-культурне середовище, необхідність навчання, набуття знань, умінь, навичок, опанування складної

діяльності. Це вищі, культурно обумовлені здібності, властиві лише людині: художні, музичні, інженерні, математичні та ін.;

– застосованість у сферах діяльності:

1) загальні. Універсальні здібності, котрі допомагають займатись будь-яким видом діяльності (розвинена пам'ять, гарна мова, розумові здібності, точність рухів тощо);

2) спеціальні. Здібності, які сприяють успішному здійсненню конкретного виду діяльності (математичні, музичні, художні, літературні, спортивні тощо);

– залежно від їх призначення:

1) теоретичні. Схильності до абстрактно-теоретичних міркувань, аналізу та узагальнення.

2) прикладні. Схильності до конкретних практичних дій.

Їх ще також можна поділяти на творчі (здібності створювати нові ідеї, винаходи, твори) та наукові (здатність до засвоєння знань, умінь та навичок), а також на соціальні (здібності до спілкування, взаємодії з людьми) та предметно-діяльнісні (здібності, що стосуються взаємодії, їх пізнання та перетворення).

Талантами є видатні природні здібності до діяльності у певній сфері. Характерними їх рисами є:

– ґрунтується на розвинених здібностях або може існувати паралельно з ними. Зокрема, дитина змалку може мати гарний слух і голос і в подальшому хоче розвивати ці здібності глибше, подаючись у музичну школу, а згодом у музичне училище чи академію, щоб отримати фахову освіту. Відповідно здібності переростають у талант. Окрім цього, дитина може мати здібності до малювання, проте, починаючи зі школи, може проявити талант до написання творів у процесі вивчення української літератури. Таким чином, здібності і талант співіснують одночасно;

– виявляються та формуються у процесі навчання. Коли дитина починає відвідувати школу і вивчати різноманітні дисципліни, то саме тоді можна визначити, що для неї цікавіше, а також що їй опановується легше і краще;

– проявляють себе виключно у певній сфері життєдіяльності. Наприклад, таланти у сфері медицини беруть свій початок із зацікавленості дитини біологією, бажання поглибити її вивченням, що приносить їй задоволення. Майбутні видатні юристи розпочинали свій шлях з поглибленого інтересу до правознавства та історії у школі;

– характеризуються творчим внеском та оригінальністю. Для прикладу, композитор створює нові музичні твори, що є оригінальними, тобто володіють такими властивостями, котрі не характерні для інших музичних творів. Таким чином він здійснює свій творчий внесок у вітчизняну та світову музичну культури.

Художники, малюючи нові картини, створюють оригінальний продукт і роблять творчий внесок у вітчизняне та світове мистецтво:

– легкість освоєння: швидке навчання та досягнення успіхів у певній сфері без надмірних зусиль, що перевищують звичайний рівень;

– спонтанність та пристрасть: сильне бажання займатися певною діяльністю, отримання задоволення від процесу (внутрішня мотивація);

– повторюваність успіху: стабільні, визначні результати протягом тривалого часу, а не одноразовий спалах.

Таланти можна класифікувати за такими критеріями [7, с. 323]:

– за типом інтелекту (Модель Говарда Гарднера);

– вербально-лінгвістичний: здатність до письма, читання, володіння мовою (письменники, журналісти, юристи);

– логіко-математичний (цифровий): здібності до обчислень, логічного мислення, вирішення задач (математики, інженери, програмісти);

– просторовий: здатність орієнтуватися в просторі, візуалізувати об'єкти (художники, дизайнери, архітектори);

- фізичний (тілесно-кінестетичний): координація рухів, фізична витривалість (спортсмени, танцюристи, актори);
- міжособистісний (соціальний): розуміння інших людей, вміння спілкуватися та керувати (політики, бізнесмени, психологи);
- особистісний (внутрішньоособистісний): глибоке самопізнання, розуміння воасних емоцій та мотивації;
- природничий: здатність взаємодіяти з природою, класифікувати об'єкти (біологи, агрономи, дресирувальники);
- музичний (музиканти, композитори);
- екзистенційний (філософи, духовні лідери);
- за сферою застосування;
- наукові (дослідження, аналіз);
- мистецькі (творчі) (музика, живопис, література, акторська майстерність);
- технічні (інженерія, винахідництво);
- соціальні (пправлінські) (лідерство, комунікації, дипломатія).

Отже, здібності і таланти полягають у тому, що вони є індивідуально-психологічними особливостями, які формуються і розвиваються протягом життя людини в процесі діяльності та навчання,

Потреба у самостійності залежить від віку і включає як особисті, так і правові аспекти, а саме:

1. До 6 років: Розвиток самостійності полягає в тому, щоб дитина могла самостійно одягатися, їсти, гратися та піклуватися про себе, а також проявляти ініціативу.

2. 6–9 років: Діти вчаться виконувати прості хатні обов'язки, такі як прибирання на столі, миття посуду, збирання рюкзака. Також вони можуть самостійно обирати зачіску та виконувати домашні завдання.

3. 10–13 років: Здатна самостійно ходити до школи та на гуртки (з урахуванням відстані та безпеки), готувати прості страви, мити посуд, прибирати у своїй кімнаті.

4. З 14 років особа має право:

- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку);
- самостійно укласти договір про отримання електронних довірчих послуг (ст. 32 ЦКУ) [8].

5. З 15 років дитина може бути працевлаштована за наявності письмової згоди одного з батьків або опікуна, якщо робота не шкодить здоров'ю [8].

6. З 18 років набувається повна дієздатність згідно (ст. 34 ЦКУ).

У виняткових ситуаціях дитина може отримати повну цивільну дієздатність **з 16 років**, а саме:

- якщо працює (за згодою батьків це вирішує орган опіки та піклування, без згоди – суд);
- зареєстрована як фізична особа-підприємець (згодою представника) [8].

Право на самостійність є важливим як для особистісного розвитку, так і для правового статусу людини, що передбачає здатність самостійно приймати рішення, брати відповідальність, а також наявність певних юридичних прав, що залежать від віку. Право на самостійність зростає з віком, і хоча воно пов'язане з відповідальністю, також потребує балансу, щоб уникнути негативних наслідків надмірної самовпевненості та необхідності співпраці з іншими.

Висновки. Право дитини на становлення є основою її розвитку як повноцінної особистості, що вимагає забезпечення фундаментальних прав (на освіту, розвиток здібностей і талантів, самостійність) та захисту від насильства та експлуатації.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Щебатун І. Реалізація конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану. Національний вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. С. 389–394.
6. Наконечна А., Новосад В. Ефективність реалізації права на освіту в умовах воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. С. 1–12.
7. Н. М. Ільїна, С. О. Мисник. Загальна психологія: теорія та практикум. Суми: Університетська книга, 2013. 352 с.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

